(7). Фахруддин Али Сафй. Одоб ул-асҳоб. Дурдонаҳои наср. Намунаҳои насри форсу точик. Асрҳои XV то аввали асри XVIII. Чилди саввўм. Душанбе, "Адиб", 1991, 240–309-бетлар.

Samadov Jonmurod (Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti "Tarix va falsafa" kafedrasi o'qituvchisi; e-mail: samadov@mail.ru; Orcid: 0009-0008-9664-3241)

JALOLIDDIN RUMIYNING FALSAFIY-TASAVVUFIY QARASHLARIDA KOMIL INSON G'OYASI

Annotatsiya. *Sharq falsafiy tafakkur tarixining vakillaridan biri hisoblangan Jaloliddin Rumiyning falsafiy-tasavvufiy qarashlarida komil inson g'oyasi muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada Rumiyning inson va uning jamiyatdagi o'rni, komil inson tushunchasining asosiy atributlari tahlil qilingan. Rumiy asarlarining komil inson tarbiyasidagi o'rni ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Jaloliddin Rumiy, tasavvuf, inson, jamiyat, komil inson, nafs tarbiyasi, e'tiqod.*

Самадов Жонмурод (Денов, Институт предпринимательства и педагогики, преподаватель кафедры «Истории и философия»; e-mail: samadov@mail.ru; Orcid: 0009-0008-9664-3241)

ИДЕЯ СОВЕРШЕННОЙ ЛИЧНОСТИ В ФИЛОСОФСКО-МИСТИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЯХ ЖАЛАЛИДДИНА РУМИ

Аннотация. *Идея совершенного человека имеет большое значение в философско-мистических воззрениях Жалалуддина Руми, одного из представителей истории восточной философской мысли. В статье анализируется концепция Руми человека и его места в обществе, а также основные качества идеального человека. Раскрывается роль произведений Руми в воспитании цельной личности.*

Ключевые слова: *Джалалуддин Руми, суфизм, человек, общество, совершенный человек, воспитание души, вера.*

Samadov Jonmurod (Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy Lecturer of the Department of History and Philosophy; e-mail: samadov@mail.ru; Orcid: 0009-0008-9664-3241)

THE IDEA OF THE PERFECT MAN IN THE PHILOSOPHICAL AND SUSIFIC VIEWS OF JALALIDDIN RUMI

Annotation. *The idea of the perfect person is of great importance in the philosophical and mystical views of Jalaluddin Rumi, one of the representatives of the history of Eastern philosophical thought. This article analyzes Rumi's concept of man and his role in society, the main attributes of the concept of the perfect person. The role of Rumi's works in the education of the perfect person is revealed.*

Keywords: *Jalaluddin Rumi, Sufism, man, society, perfect man, education of the soul, faith.*

Kirish (Introduction). Jaloliddin Rumiy (1207–1273) nafaqat tasavvufiy shoir, balki Sharq falsafasining ulkan vakillaridan biri hisoblanadi. U Sharq falsafasiga nafosat, ilohiy muhabbat va inson kamolotini asosiy g'oya sifatida olib kirgan. Uning qarashlari Sharqning turli falsafiy oqimlari, jumladan, tasavvuf, islom falsafasi va axloqiy-ruhiy kamolot konsepsiyasiga katta ta'sir ko'rsatgan. Rumiy faqatgina Sharq emas, balki G'arb falsafasiga ham ta'sir o'tkazgan. Uning asarlari XIV–XV asrlarda Yevropaga tarjima qilingan bo'lib, G'arbning ma'naviy va falsafiy tafakkuriga ham ta'sir ko'rsatgan. U o'z asarlarida insonparvarlik, ruhiy ozodlik, muhabbat va donishmandlik kabi tushunchalarni ilgari surgan. Rumiy tasavvufning mohiyatini, uning inson ma'naviyatini shakllantirishdagi o'rnini chuqur talqin qilgan. Uning fikricha, inson o'zining ilohiy mohiyatini anglash orqali mukammallikka yetishi mumkin. Bu g'oya uning mashhur «Masnaviy» asarida keng yoritilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Bugungi kunga kelib, Jaloliddin Rumiy ijodiga qiziqish nafaqat Sharq mamlakatlarida, balki G'arbda ham ortib bormoqda. Jumladan, nemis sharqshunos olimi Annemari Shimmelning "Rumi: Ich bin der Wind und du bist Feuer. Leben und Werk des Mystikers" ("Rumiy: Men shamolman, sen esa olovsan. So'fiyning hayoti va faoliyati") nomli asari buyuk mutasavvifning hayoti va ilmiy faoliyatini yoritib berishda muhim manbalardan biri hisoblanadi [4]. Shuningdek, musulmon olimlaridan biri Nasr Sayyid Husaynning "The Garden of Truth: The Vision and Practice of Sufism" ("Haqiqat bog'i: tasavvufning tasviri va amaliyoti") nomli asarida Rumiyning inson to'g'risidagi tasavvufiy g'oyalariga alohida ahamiyat qaratgan [5].

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Jaloliddin Rumiyning falsafiy-tasavvufiy qarashlarida komil inson g'oyasining rolini tadqiq etishga qaratilgan mazkur maqolada ilmiy tadqiqotning germenevtik tahlil, qiyosiy tahlil, analiz, sintez kabi metodlaridan samarali foydalanildi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Rumiy falsafasi Sharq mutafakkirlarining umumiy qarashlari bilan uyg'unlashgan holda, muhabbatni inson va Xudo o'rtasidagi eng asosiy bog'lovchi kuch si-

fatida talqin qiladi. Bu g‘oya boshqa Sharq mutafakkirlari, masalan, Al-G‘azzoliy va Fariduddin Attor kabi donishmandlarning qarashlari bilan hamohang bo‘lgan. Uning falsafiy qarashlari shuni ko‘rsatadiki, inson ruhiy jihatdan yuksalib, ilohiy haqiqat bilan birlashishi mumkin.

Sharq falsafasi doimo inson va uning mohiyatini tadqiq qilish bilan shug‘ullangan. Sharq falsafasida axloqiy tarbiya va ruhiy poklanish muhim mavzulardan biri hisoblanadi. Rumiy bu masalada insonni faqat moddiy jism sifatida emas, balki ilohiy nurga intiluvchi mavjudot sifatida talqin qiladi. U insonni doimo izlanishga, o‘zini anglashga, haqiqatni topishga chaqiradi. Rumiy insonni har doim o‘z ustida ishlashga, yomon illatlardan voz kechib, poklanishga undagan. Unga ko‘ra, inson o‘z qalbini yovuzlikdan, g‘azab va hasaddan tozalashi kerak [1;81-b.].

Rumiy uchun *inson* – bu nafaqat fizik bir mavjudot, balki uning ichki olami, qalbi, ruhiy tuyg‘ulari va Allohga bo‘lgan munosabati orqali shakllanadi. Rumiy, insonni har tomonlama yuksaltirishni nazarda tutgan holda, uni ma’naviy sayohatga, haqiqiy bilimni topishga va Alloh bilan birlashishga chaqiradi. Rumiy insonni quyidagicha tasvirlaydi: «Inson bir vaqtlar o‘zini Allohdan ajratilgan deb bilardi, lekin u, aslida, uning ichida yashaydi va uning nuri bilan yashaydi» [3;85-b.]. Bu fikr Rumiyning ontologik qarashlarining markaziy nuqtasini tashkil etadi. Unga ko‘ra, insonning ichki mohiyati bu Allohning nuridir. Rumiy, insonni o‘z mohiyatini anglash va o‘zi bilan yuzma-yuz kelish jarayoniga undaydi. Insonning ichki dunyosi – bu ruhiy olam va bu olamning mohiyati esa Allohning nurlaridan iborat.

Sharq falsafasida axloqiy tarbiya va ruhiy poklanish muhim mavzulardan biri hisoblanadi. Rumiy insonni har doim o‘z ustida ishlashga, yomon illatlardan voz kechib, poklanishga undagan. Unga ko‘ra, inson o‘z qalbini yovuzlikdan, g‘azab va hasaddan tozalashi kerak. Rumiy uchun insonning ruhiy sayohati – bu ma’naviy kamolotga erishish, o‘z haqiqiy mohiyatini anglash va Alloh bilan birlashish yo‘lida olib boriladigan yo‘ldir. U bu sayohatni «nafs»ni jilovlash, qalbni poklash va insonni ilohiy nurlarga erishishga yo‘naltirish jarayoni sifatida tushunadi. Insonning yuksalishi nafaqat tashqi olamda emas, balki uning ichki dunyosida ham amalga oshadi. Rumiyning fikriga ko‘ra, insonning qalbi Allohning nuri bilan to‘ldirilgan bo‘lib, faqat u qalbini poklab, to‘g‘ri yo‘lga kirganida, haqiqiy ma’naviy hayot boshlanadi. “Masnaviy”da Rumiy insonning ruhiy sayohatini quyidagicha tasvirlaydi: «Insonning ichidagi zulmat, uning nafsidan keladi. Faqat u nafsini jilovlaganida, nurga erishadi» [2;192-b.].

Bu bayt Rumiyning nafs va qalb masalasi haqidagi falsafasini ochib beradi. Naqadar jismoniy va tashqi dunyo o‘zgarib tursa ham, haqiqiy yuksalish faqat nafsni jilovlash va ichki nurga erishish orqali amalga oshadi. Rumiy tasavvufiy ontologiyada insonni faqat jismoniy mavjudot sifatida ko‘rmaydi, balki uning ma’naviy olami va qalbi orqali Alloh bilan aloqasini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, insonning haqiqiy maqsadi Alloh bilan birlashishdir. Bu jarayon, Rumiy ta’riflaganidek, ichki ma’naviy olamning o‘zgarishi va yuksalishi orqali amalga oshadi.

Insonning ma’naviy olami, nafaqat tashqi dunyo bilan bog‘liq bo‘lgan materialistik qadriyatlar, balki ichki ruhiy izlanishlar, Allohga bo‘lgan muhabbat, haqiqiy bilimni topish va qalbni poklash bilan bog‘liq. Rumiy bu ma’naviy olamda bo‘lgan barcha jarayonlarni o‘zaro bog‘liq deb hisoblaydi. Insonning yuksalishi, nafaqat ruhning poklanishi, balki Alloh bilan birlashish orqali amalga oshadi.

Quyidagi baytdan Rumiyning tasavvufiy ontologiyasini yaqqol ko‘rish mumkin: «Sizning ichingizda bor bo‘lgan nur Allohning o‘zi. Uni anglab, o‘zingizni topasiz» [3;76-b.].

Jaloliddin Rumiy insonning asl mohiyatini Allohning nuri deb biladi. Unga ko‘ra, insonning tashqi ko‘rinishi va jismoniy mavjudligi faqat tashqi dunyo bilan bog‘liq, lekin uning haqiqiy mohiyati ruhiy dunyo, Alloh bilan bo‘lgan aloqadir. Rumiy insonni o‘z ichki nurlarini topishga, nafsni jilovlashga va Allohga bo‘lgan sevgisini kuchaytirishga chaqiradi. Bu jarayonni u «ruhiy qayta tug‘ilish» sifatida tasvirlaydi.

Masnaviyda Rumiy yozadi: «Insonning maqsadi o‘zini o‘zgartirish, haqiqiy bo‘lish, faqat Allohga yuzlanishdir» [2;401-b.]. Bu o‘rinda, Rumiyning ontologik qarashlari insonning ichki o‘zgarishini, o‘zini anglashni va haqiqiy yuksalish uchun Allohga yuzlanishni o‘rgatadi.

Rumiy insonning ruhiy sayohatining birinchi bosqichi sifatida nafsni jilovlashni ta’kidlaydi. Nafs – bu insonning ichki dushmani bo‘lib, uning o‘zini haqiqatan anglashiga to‘sqinlik qiladi. Nafsni jilovlash, o‘z ichki yuksakligini anglashga yo‘l ochadi. Masnaviyda Rumiy yozadi: «Nafsni jilovlash qalbni poklashdir. Nafsni jilovlagan odam, haqiqatan, erishadi» [2;681-b.].

Ruhiy rivojlanishning keyingi bosqichi bu ichki olamni anglash, o‘zning haqiqiy mohiyatini tushunishdir. Rumiy insonning ichki dunyosidagi zulmat va nurlarni ajratib, ularni tozalashni nazarda tutadi.

So‘nggi bosqich Allohga yaqinlashish va uning huzurida haqiqatni topishdir. Rumiy bu jarayonni «maqom» deb ataydi va har bir maqomda insonning ma’naviy jihatdan yuqorilanishi, Allohning nuriga erishishi amalga oshadi.

Yuqorida keltirilgan tahlillardan ma'lum bo'ladiki, allomaning tasavvufiy qarashlarida «Yagona Haqiqat» va «Alloh bilan birlashish» tushunchalari markaziy o'rin tutadi. Bu tushunchalar, uning falsafasining asosiy tamoyillarini tashkil etadi va ularning o'rni insonning haqiqiy maqsadi va uning ruhiy sayohatidagi markaziy unsur hisoblanadi.

Xulosa va takliflar (Conclusion /Recommendations). Jaloliddin Rumiy Sharq falsafasida chuqur iz qoldirgan buyuk mutafakkirlardan biridir. U tasavvufni yanada yuksaltirib, insoniy kamolot, ilohiy muhabbat va haqiqat tushunchalarini rivojlantirgan. Uning qarashlari bugungi kunda ham butun dunyoda insoniyatga ilhom bermoqda va Sharq falsafasi merosining ajralmas qismi bo'lib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References):

(1). Arberry A.J. Discourses of Rumi. London, 1961, 319 p.

(2). Mavlono Jaloliddin Rumiy. Masnaviyi ma'naviy. Toshkent, "MERIYUS", 2010, 791-bet.

(3). Rumiy Jaloliddin. Masnaviy-i Ma'naviy. Tahrir: B.Zarrabi, Tehron, 2015, 718-bet.

(4). Schimmel Annemarie. The Triumphal Sun A Study of the Works of Jalaloddin Rumi. London, Published by East-West Publications, 1980, 428 p.

(5). Seyyed Hussein Nasr. The Garden of Truth. The Vision and Practice of Sufism. Harper One, 2007, 192 p.

(6). William C. Chittick. The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-Arabi's Metaphysics of Imagination. Albany, State University of New York Press, 1989, 500 p.

To'yeva Muhayyo Shuxrat qizi (Nizomiy nomidagi Toshkent davlat Pedagogika universiteti "Ijtimoiy fanlar" kafedrasi o'qituvchisi; tuyevamuhayyo@gmail.com)

RAQOBATBARDOSH JAMIYATNI TADQIQ QILISHNING NAZARIY KONSEPTUAL ASOSLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqola raqobat va raqobatbardosh jamiyat tushunchalarini nazariy jihatdan tahlil qiladi. Raqobat insoniyat jamiyati tarixi davomida muhim rol o'ynagan ijtimoiy hodisa bo'lib, u iqtisodiyot, siyosat, fan va madaniyat sohalarida namoyon bo'ladi. Maqolada raqobatning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati, raqobatbardosh jamiyatni shakllantirish omillari, shuningdek, ta'lim tizimining bu jarayondagi o'rni ko'rib chiqiladi. Raqobatni to'g'ri boshqarish va ichki hamkorlikni rivojlantirish orqali jamiyatda ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirish imkoniyatlari haqida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *raqobat, raqobatbardosh jamiyat, ijtimoiy hodisa, inson kapitali, innovatsion tafakkur, iqtisodiy rivojlanish, ichki hamkorlik, biologik raqobat, ta'limda raqobatbardoshlik, raqobatning ontologik asosi.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация. *Эта статья теоретически анализирует понятия конкуренции и конкурентного общества. Конкуренция – это социальное явление, которое играло важную роль на протяжении всей истории человеческого общества, проявляющееся в сферах экономики, политики, науки и культуры. В статье рассматривается социальное и экономическое значение конкуренции, факторы формирования конкурентного общества, а также роль системы образования в этом процессе. Обсуждаются возможности осуществления позитивных изменений в обществе посредством правильного управления конкуренцией и развития внутреннего сотрудничества.*

Ключевые слова: *конкуренция, конкурентное общество, социальное явление, человеческий капитал, инновационное мышление, экономическое развитие, внутреннее сотрудничество, биологическая конкуренция, конкурентоспособность в образовании, онтологическая основа конкуренции.*

THEORETICAL CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF COMPETITIVE SOCIETY

Annotation. *This article provides a theoretical analysis of the concepts of competition and a competitive society. Competition is a social phenomenon that has played an important role throughout the history of human society and manifests itself in the spheres of economics, politics, science, and culture. The article examines the social and economic significance of competition, factors in the formation of a competetive society, as well as the role of the education system in this process. Opportunities for positive changes in society through the proper management of competition and the development of internal cooperation are discussed.*